

EGZILIO PATIRTYS IR TAPATYBĖ NAUJAUSIOJE LIETUVIŲ PROZOJE

DALIA KUIZINIENĖ
Vytauto Didžiojo universitetas

Esminiai žodžiai: *naujoji lietuvių proza, egzilis, tapatybė*.
Key words: *new Lithuanian prose, exile, identity*.

TAUTINĖS TAPATYBĖS POKYČIAI

Po 1990 metų politinių, visuomeninių, socialinių lūžių atsivėrė pasaulis ir akistatos ne tik su artimesnėmis, bet ir su tolimomis, iki šiol mums ne tokiomis pažįstamomis šalimis ir visuomenėmis, „globalios įtakos ne tik atgaivino primirštas įtampas, bet taip pat sukėlė ir naujas – emocinio nestabilumo pojūtį, būtinybę perversinti ir naujai įprasminti stereotipais tapusius mitus arba tiesiog kurti naujus.“ (Samalavičius, 2004, 25).

Tapatybės ir tautiškumo, tapatybės ir globalizacijos problematika – bene dažniausiai minimos sąvokos pastarojo meto Vidurio ir Rytų Europos šalių filosofų, istorikų, sociologų, literatūrologų darbuose. Nuolat grįžtama prie kultūrinių Rytų ir Vakarų santykių temos, vis svarstomos tautinių, kultūrinių, kartų tapatybių apraiškos meninėje kūryboje. Buvimas tarp kelių kultūrinių tradicijų, kalbų įgauna pačias įvairiausias meninės raiškos formas literatūros tekstuose, kūrėjas jautriausiai reaguoja į globalaus pasaulio iššūkius ir išreiškia juos kūryboje. Naujosios savivokos ir būdų jai išreikšti paieškos yra itin ryškios pastarųjų metų naujausioje lietuvių prozoje.

Tautinio tapatumo raiška ir formos yra vienokios, jei yra primestos dominuojant svetimai galiai, ir kitokios – kai tauta atgauna valstybingumą ir savarankiškumą. Dar kitus pavidalus jos įgauna daliai bendruomenės gyvenant svetur, mėginant įvardyti individualųjį arba kolektyvinį savosios bendruomenės tapatumą. Literatūros tekstuose šie tapatumų pavidalai itin ryškūs, įgavę įtaigias meninės raiškos formas, dažnai griaunantys iki šiol lietuvių literatūroje įtvirtintus tautinius stereotipus, skatinantys permąstyti, rodos, jau įsigalėjusius reiškinius ir sampratas. Per dvidešimt atkurtosios Lietuvos nepriklausomybės metų lietuvių kultūra priartėjo prie Europos ir pasaulio kultūrinių standartų. Per pastarąjį dešimtmetį buvo sukurta daug tekstų, kurių autoriai ilgiau ar trumpiau gyveno svetur. Be lietuvių rašytojų, kurių pavardės skaitytojui puikiai žinomos (V. Papievis, B. Jonuškaitė, Z. Čepaitė, M. Ivaškevičius), svetur kurti pradėjo ir gana daug neprofesionalų (I. Pukelytė, A. Imbrasas, L. Jegelavičius, A. Križanauskas). Gyvenimo svetur patirtys, savosios tapatybės paieškos įkvėpė parašyti daugelį tekstų.

Buvimas svetur dažną intelektualą verčia ne tik apmąstyti savo santykį su praeitimi, suvokti save kaip individą kitos kultūros ir papročių kontekste, bet ir įvardyti tas prieštaras meninėje kūryboje. Kas skatina daugelį ilgesniam ar trumpesniam laikui išvykusių intelektualų svetur imtis plunksnos ir rašyti romanus? Naujos patirtys, itin ryški savosios tapatybės pajauta ir noras meniniu žodžiu ją išsakyti? Ką naujo jie atneša į lietuviškosios prozos pasaulį?

Šiame straipsnyje pristatomi maždaug per 10 metų svetur parašyti lietuvių prozos tekstai, brėžiamos naujausios emigrantų literatūros tendencijos, tapatybės kaita nuo įprastos nostalgijos refleksijos iki mėginimo paneigti savo lietuviškumą, pateikti kitokią, transformuotą, tapatybę. Kiek plačiau pažvelgsime į V. Papievio, A. M. Jurašienės, Z. Čepaitės ir G. Grušaitės naujausias knygas.

Pasirinkti kūriniai yra įvairios tematikos, žanrų ir literatūrinės vertės, jų autoriai priklauso skirtingoms kartoms, skiriasi jų gyvenamoji vieta (vieni, ilgiau ar trumpiau gyvenę užsienyje, sugrįžo į Lietuvą, kiti jau kelis dešimtmečius gyvena svetur), tačiau juos vienija tautinės tapatybės refleksija, egzilio patirtys, santykio su lietuvybe raiška.

Vis dažniau galima kalbėti ne apie grynąją tautinę, o apie hibrinę tapatybę. Diasporos žmogaus situaciją bene geriausiai apibūdina kultūrologo Homi K. Bhabha hibridinės tapatybės modelis, kuris susiformuoja dviejų ar daugiau kultūrų, kalbų, istorinių patirčių sandūroje. Visiškai aišku, kad XX a. pabaigos–XXI a. pradžios lietuvių proza atspindi ryškius tapatybės pokyčius, ženklina kartų pasaulėjautų skirtumus, dekonstruoja lietuviškosios tapatybės tradiciją. „Utopinė egzilinė sąmonė yra smarkiai susilpnėjusi, jei neišnykusi jau vien dėl to, kad radikaliai pasikeitė komunikacinė situacija. Vieta, subyrėjus politinėms sienoms ir esant šiuolaikinėms komunikacijos priemonėms, tampa gana reliatyvia sąvoka – lėktuvai ir internetas, išmanieji telefonai Eldoradą pavertė tėvyne, kurią kone gali nešiotis kišenėje.“ (Satkauskytė, 2011, 121). Patys kūrėjai savo tekstuose ir pasisakymuose deklaruoja pakitusią emigranto būseną, namų ir pasaulio ryšio prarastį. Novelių romano „Ilgesio kojos“ (2010) autorė Aušra Matulevičiūtė interviu metu teigia: „Taip, prieš septynis dešimtmečius buvo kitoks emigranto statusas, kitas prisitaikymo svetimoje aplinkoje greitis, kita ištvermė...“ (Matulevičiūtė, 2010). O jos knygos pagrindinės veikėjos Inesos egzilinės tapatybės svarstymai perspina su jos vyro libaniečio etninių šaknų praradimo krize.

VERTYBINIŲ NUOSTATŲ SLINKTIS AR POSOVIETINĖS TRAUMOS?

Bėgimas nuo posovietinės tikrovės ir santykis su vieta, savosios tapatybės paieškos ryškiausiai atsiskleidžia Valdo Papievio ir Inos Pukelytės romanuose. Prozininkas V. Papievis nuo 1992 m. gyvena Prancūzijoje. Jo romane „Vienos vasaros emigrantai“ (2003) dominuoja vidinis vyksmas, dabarties ir praeities laikų kaita, nuolatinė dviejų erdvių – Vilniaus ir Paryžiaus priešprieša. Pats autorius yra aiškiai įvardijęs savo fizinę ir dvasinę būseną, savo tapatybę gyvenant tarp dviejų erdvių: „Paryžius veria visai kitus laiko ir erdvės mastelius. Tiesą sakant, niekada nemaniau, kad galėčiau taip įsigyvent svetimoje vietoje. Aš blaškausi tarp Paryžiaus ir Vilniaus, tarp Prancūzijos ir Lietuvos. Vos atsiduriu Paryžiuje, man jau trūksta Vilniaus, o Vilniuje trūksta Paryžiaus.“ (Papievis, 2004, 5).

V. Papievio romano „Vienos vasaros emigrantai“ pasakotojas klajoja ne tik po Paryžių, bet ir savosios vidinės tikrovės labirintuose, autorius kuria gyvenimo kaip nuolatinį

ieškojimų, nuolatinės kelionės, klajonių, klošarystės (t. y. benamystės) įvaizdį. Romane beveik nieko nevyksta, iš pažiūros nereikšmingas įvykis autoriui reikalingas tik tiek, kiek jį personažas reflektuoja, išgyvena, kiek tas įvykis sukelia kokių nors jausmų. Tai – daugiaklods romanas, kuriame ieškoma tapatybės su svetimu-savu miestu Paryžiumi, tai – bandymas atrasti savąjį santykį ne tik su vieta, bet ir su pasauliu bei pačiu savimi, susigaudyti savyje. Nors romano pavadinimas implikuoja konkrečią sampratą – vienos vasaros emigrantai, tačiau autorius tą konkretumo iliuziją labai greitai išsklaido (vienos vasaros arba viso gyvenimo emigrantai). Romano veikėjui laiko dimensija yra kintanti, jis nuolat balansuoja tarp praeities ir dabarties, tikrovės ir įsivaizdavimo, iliuzijos. Tam autorius pasitelkia nebe naują pasaulinėje ir lietuvių modernizmo literatūroje kelionės, piligrimystės motyvą ir suteikia jam dvi prasmes: išorinis, dažnai beprasmis klajojimas po miestą implikuoja daug sudėtingesnę ir prieštaringesnę kelionę vidiniuose, dvasiniuose labirintuose.

V. Papievio romano pasakotojas, klajodamas Paryžiuje, jaučiasi „pabėgęs ne tik nuo savo krašto sumaištingų vargų, kompleksų, prietarais virtusių papročių, bet apskritai nuo pasaulio. <...> Taigi buvo laisvas kaip niekad – be namų, be kalbos, be įprastų parankinių daiktų, kuriančių savo kampo iliuziją.“ (Papievis, 2003, 28). Pasakotojas naują gyvenimo etapą suvokia tik nutraukęs visus įmanomus saitus su praeitimi ir priima jį kaip visiškai naują išbandymą. V. Papievio pasakotojo pasaulis gerokai sudėtingesnis ir prieštaringesnis, jis – nuolatinėje sandūroje, būsenoje tarp sava ir svetima, dabarties ir praeities, tapatumo ir netapatumo su savimi, su kitu, su daiktais ir miestu, kuris šiame romane tampa atskiru gyvu, pavidalus keičiančiu personažu.

Pasakotojo susidūrimas su kitais personažais ribotas: vengiama bet kokių konkretybių, charakteristikų, nušviečiama vidinio ryšio, bendrumo, naujų patirčių prasmė. Ryškinamos kelios pasakotojo, neslepiančio tapatumo su autoriumi, santykio linijos: su prancūze klošare Natalie ir šokėja Melanie, šveicare, patiriančia panašias klajones ir tapatumo paieškas.

Po Senos tiltu sutikta klošarė pasakotoją pavadina, identifikuoja kaip *Étranger* (svetimšalis), vėliau patikslina – *polonais* (lenkas): „Tuomet ir toptelėjo, kad *polonais* jai – anaip tol ne tautybė, *polonais* jai – padermė, rasė, vardas pavadinti visiems, čia iš rytų atsibeldžiantiems, ir visai nesvarbu, kas tu būtum – rumunas ar čekas, ukrainietis ar rusas...“ (Papievis, 2003, 9). Skirtingų kultūrų sandūra, kritiškas kitataučių vertinimas šiame romane yra nuolatinis, stumiantis romano personažus į kasdienės savosios tapatybės paieškas: „jūs nuo kažko bėgat ir pabėgti negalit. Lyg būtumėt atklydę iš kito pasaulio. Arba neturėtumėt nei namų, nei tėvynės.“ (Papievis, 2003, 32).

Romano pasakotojas susiduria su tais pačiais kompleksais ir iki šiol nusistovėjusių mitų griuvimu, kaip ir kiti Rytų ir Vidurio Europos kraštų žmonės, kuriuos jis sutinka svetimame mieste, su kuriais bendrauja, kurie, būdami individualūs, turi ir itin bendrų patirčių bei kompleksų, kartais įvardijamų pasakotojo, kartais kitų romano veikėjų. Romane dažnas personažas save įvardija klajūnu, nevykėliu, sūnum paklydėliu, vienišiumi, bastūnu, vienos vasaros arba viso gyvenimo emigrantu. Egzistencialistų pamėgta betikslių ir beprasmių klajonių tema ryški V. Papievio romane, tačiau betikslė klajonė, piligrimystė išgrynina egzistencinį vienišumą ir laikinumą. Noras susitapatinti, susiliesti, prisijaukinti, o per tai naujai suvokti ir atrasti aplinką ir save – nuolatinės būsenos, kurios lydi pasakotoją, keičiantį naracijios pozicijas: romane yra pasakojama iš *aš*, *tu*, *jis* pozicijų. Kelionės, klajonių, piligrimystės, gyvenimo, kaip kelio be pabaigos ir pradžios, įvaizdis nuolat pasikartoja šiame romane.

Naujasis V. Papievio romanas „Eiti“ (2010) yra ankstesniojo romano tęsinys, tačiau jame gerokai mažiau išorinio pasaulio, konkrečios vietos ženklų. Šiame kūrinyje ryškinama visai nauja slinktis, atsiribojima nuo išorinio pasaulio, pasakotojo klajonės po Provansą tampa ateivio (taip save įvardija pasakotojas Valdas) vidinės kelionės simboliu. Autorius nuolat ryškina erdvės svetimumą, gyvenama jos laikinumo pajauta. Einama ten, „kur tavęs niekas nelaukia“ (Papievis, 2010, 56), dvasinė kelionė tampa gyvenimo būdu, nebelieka poreikio sieti save su konkrečia erdve.

Teatrologė Ina Pukelytė knygą „Prancūziškas romanas“ (2000) parašė stažuotės Prancūzijoje metu. Personażės svetur praleisti metai ir nelaimingos meilės patirtis ją subrandina ir padeda suformuoti savąją tapatybę, kylančią iš jaunos merginos, įsiveržusios į pagyvenusios prancūzų poros gyvenimą, patirties. Romaną įrėmina Giedrės išvykimas iš gimtojo miesto ir sugrįžimas į jį, praėjus vieneriems skausmingų išgyvenimų metams.

I. Pukelytės romano veikėja labai aiškiai įvardija savo tikslus – jos siekis yra pažinti kraštą, žmones, su jais susiliesti. Vienintelis ryšys su gimtine – laiškai ir reti pokalbiai telefonu, nutolimas nuo įprastinio gyvenimo implikuoja visiškai kitą praeities gyvenimo suvokimą bei vertinimą iš kito laiko ir erdvės perspektyvų: „Gyvenimas Lietuvoje dabar įgavo naują matą. – Giedrė jame įžvelgė daugybę privalumų, kurių iki šiol nepastebėdavu.“ (Pukelytė, 2000, 89).

Bendraudama su įvairių tautybių studentais, veikėja labai aiškiai suvokia, kad visi jie ir ji pati „nori nenori atstovauja savo tautai ir yra jos kodų perteikėjai“ (Pukelytė, 2000, 98). Gyvendama universiteto miestelyje, ji nuolat susiduria, bendrauja, leidžia laisvalaikį su kitų tautybių atstovais, savaime įtvirtinamos arba griauamos patirtys, nusistovėjęsios sampratos.

TAPATYBĖS PAIEŠKOS ISTORIJOJE IR KALBOJE

Vienas svarbiausių etninės tapatybės išlaikymo egzilyje garantų yra tautos istorijos, tautinio paveldo tradicijų įprasminimas kūryboje. Neatsitiktinai egzilyje įvairiais laikotarpiais rašyta daug memuarų, sukurta istorinių tekstų. Naujojoje lietuvių prozoje šios tendencijos taip pat plėtojamos. Bene ryškiausias pavyzdys gali būti Kristinos Sabaliauskaitės istorinis romanas „Silva rerum“. Šiame romane, parašytame Londone, nereflektuojama egzilinė tapatybė.

Romanas „Klajūnas“ (2005) yra debiutinė Artūro Imbraso, architekto, devynerius metus gyvenusio ir dirbusio Izraelyje, knyga. Kūrinyje itin nedaug išorinio veiksmo. Beveik visas dėmesys skirtas jauno žmogaus jausmų kelionei erdvėje ir laike, pastangoms susigrąžinti prarastas vertybes. A. Imbraso romano personažas, pasakojantis pirmuoju asmeniu, neklajoja svetimuose šalyse ar miestuose, jo kelionės erdvė vidinė. Romano raiška – dienoraštinė išpažintis. Žmogaus protėvių istorinės šaknys romane atskleidžiamos netikėtomis ir ironiškomis paralelėmis, simboliais ir metaforomis. Siekis suprasti save per santykį su praeitimi skatina pagrindinį romano veikėją gilintis į istoriją, lyginti savąsias ir ankstesnių kartų vertybines nuostatas:

Paskiau susidomėjau savo ir svetimais protėviais. Jų norais ir troškimais. Tapau istoriku. Maniau rasiąs istorijoje atokvėpį – reikės užsiiminėti tik anapilin išėjusiais, kuriems didelių sentimentų ir skolų nejaučiau. Šaltakraujis tyrinėtojo smalsumas. Pasirodo, kad jie, vaiduokliai, daug stipresni už mane. Jų užrašyti ar ne norai sutapo su mano ir tai glumino. (Imbrasas, 2005, 15).

Gyvenimo svetur realiųjų čia nėra. Tai – dabartis, kelionė į praeitį abstrakčioje erdvėje, neturinioje konkrečių kontūrų, ir tolimesnė protėvių praeitis, interpretuota naratoriaus. Knyga yra apie kelionę į praeitį, kurioje ieškoma ne istorinių faktų ar duomenų, – tai yra giluminių, vertybinių nuostatų tikrinimas iš šiandienos žmogaus, klajojančio po pasaulį, perspektyvos, kuri daugelį nusistovėjusių normų nuvertina, deskralizuoja, tačiau galų gale surandamos pastoviosios vertybės. Savosios tapatybės ieškoma atsigręžiant atgal, lyginant, per atmintį rekonstruojant individualią patirtį.

Praeities refleksija ryški ir rašytojos, žurnalistės Aušros Marijos Jurašienės knygoje „Egziliantės užrašai“ (2008). Pati autorė knygos tekstus pavadino esė, portretų eskizais, atsiminimais, impresijomis. Iš tikrųjų knyga labai nevienoda, susideda iš Lietuvoje ir išėivijoje rašytų tekstų, kuriuose kaip mozaiką knygos autorė dėlioja gyvenime sutiktų žmonių portretus, braižo asmenybių štrichus, aprašo savo emocinį santykį su šiais žmonėmis. Gyvenimą tarp dviejų kraštų, sunkiai įvardijamą tapatybę autorė nusako kaip savotišką „nesvarumo būseną, tarsi eitum siūbuojančiu beždžionių tiltu, ištiestu per Atlantą.“ (Jurašienė, 2008, 8). Šis dvasinis blaškymasis tarp *savo* ir *svetimo*, tarp *savu* tapusio *svetimo* ir *susvetimėjusio savo* tampa neatskiriama knygos autorės būseną (ji knygoje įvardijama ne viename skirsnyje):

Pati esu šiek tiek amžina žydė, šiek tiek snobė, šiek tiek benamė, kuri kas keleri metai ieško kitų namų, jei ne kitame krašte ar kitoje valstijoje, tai kitoje gatvėje. Bet kai kur išvykstu, noriu į Niujorką <...> Bet kai esu Vilniuje, kur jau irgi jaučiuosi ateivė, ilgiuosi Niujorko. Kai esu Niujorke, ilgiuosi Vilniaus. (Jurašienė, 2008, 36).

Santykis su vieta, savosios vietos ir savųjų namų paieškos ženklina šios knygos tekstus, atskleidžia ne tik autorės ir jos vyro režisieriaus Jono Jurašo, bet ir apskritai globaliame pasaulyje gyvenančio žmogaus savijautą, jo saviidentifikacijos paieškas. Greičiausiai panašiai jautėsi ir tebesijaučia menininkas, intelektualas, išrautas iš savosios terpės, taip niekur ir nepriėgijęs, nepritapęs ir nuolat besiblašantis. Jurašų šeima pernelyg neįsitraukė į amerikiečių gyvenimą, jiems per siauri buvo ir išėivioskosios bendruomenės rėmai. Todėl neatsitiktinai, kurdamą Elenos Gaputytės ir Marijos Gimbutienės portretus, autorė atskleidžia jų asmens ir kūrybos nepriklausomumą, jų kūrybos lietuviškas šaknis, drauge ir universalųjį raiškos matmenį, bylojančią egzistencinę prasmę.

Dalios Staponkutės, filosofės, vertėjos, keliolika metų gyvenančios Kipre, eseistinių svarstymų knygos „Lietumi prieš saulę“ (2007) atsiradimą greičiausiai inspiravo savosios tapatybės pajutimas kelių patirčių ir kultūrų, kalbų sandūroje. Individuali, iš asmeninės patirties kylanti stilistika skatina autorę autobiografizuoti, atrasti:

Kalba tampa Dievu, kai pajunti, kad gali ja pasikliauti, draugauti su ja, tapyti ja savo mintis. Rašymo dovana aplanko vėliausiai, negana to – tik akistatoje su svetimos kalbos rašyba kaip niekad aiškiai sužinai, kas esi iš tikrųjų. Tau neduota daugiau nei esi: graikų kalba ir jos nepasiekiamas tobulumas padėjo man apsibrėžti savąją lietuviybę. Šitai manyje gimė vertėja – ne ta, kuri verčia knygas, bet ta, kuri verčia save į kitą kultūrą ir tampa jos dalimi. (Staponkutė, 2007, 20).

Gimtoji kalba, jos kaita svetimose aplinkose, motinos ir vaiko ryšio silpnėjimas dvikalbėje aplinkoje – šios temos skaudžiausiai svarstomos D. Staponkutės eseistikoje.

PAŽINTINIS GIDAS EMIGRANTUI

Pastaraisiais metais viena po kitos yra leidžiamos knygos, kurių autoriai pasirenka dokumentinės literatūros, pažintinės kelionės aprašymų, dienoraščio žanrą. Apie lietuvių gyvenimą emigracijoje rašoma tikrai daug. Didžiojoje Britanijoje 15 metų gyvenusio žurnalisto Andriaus Užkalnio pažintinės knygos „Anglija: apie tuos žmones ir jų šalį“ (2009) ir „Prisijaukintoji Anglija“ (2010) sulaukė ne vieno pakartotinio tiražo. Zitos Čepaitės „Emigrantės dienoraštis“ (2011) taip pat pratęsia emigrantų buities ir *būties* Anglijoje įprasminimą, – šios knygos jau yra tapusios savotišku gidu besiruošiantiems emigruoti.

B. Jonuškaitė romane „Baltų užtrauktukų tango“ (2009) sujungia dokumentiką, grožinės literatūros ir publicistikos elementus. Į pagrindinės romano veikėjos Laimos egzilinių patirčių ir nuotykių aprašymą yra įterpiami autentiškų laišku fragmentai, meninė tikrovė persipina su konkrečia ir pažįstama lietuviškojo egzilio gyvenimo tikrove. Pavyzdžiui, aprašoma pažintis su poete Liūne Sutema, lankymasis jos namuose:

Namas užkaltais langais, sulaukėję krūmai, žolė seniai nepjauta, joje mėtosi vaikų žaislai. Pakeliu papilkėjusį beisbolo kamuoliuką ir kaip buvusio gyvenimo nuotrupą įsidedu į kišenę. Galbūt jį lietė ir Mariaus Katiliškio ranka, stačiusi šią pastogę. (Jonuškaitė, 2008, 185).

Knygos pabaigoje pateikiami interviu su išeivijos literatūros, kultūros, spaudos atstovais. „Baltų užtrauktukų tango“ nėra tradicinis grynasis romanas, jis kuriamas koliažo principu, čia veikia ir išgalvoti personažai, ir tikri žmonės. „Asmenys, kuriems gerai sekasi, autorės nedomino, nes jiems gali sektis visur. Knygą norėta paskirti daugumai emigrantų, kurie lekia vejami svajonės ieškoti rojus, tačiau ne visada tai pavyksta.“ (Tamošaitis, 2009, 141).

Zita Čepaitė „Emigrantės dienoraštyje“ publicistiškai apibendrina tūkstančių lietuvių, gyvenančių Didžiojoje Britanijoje, patirtis. Knygoje pateikiama itin daug londonietiško gyvenimo realijų: autorė su ironija aprašo, kuo skiriasi angliški elektros šakučių lizdai nuo lietuviškų, pataria, kur pigiai apsipirkti. Knygoje vyrauja emigrantų buities, darbo specifikos, bendravimo su britais ir kitataučiais patirčių aprašymai. Knygos pabaigoje pateikiamas trumpas žodynėlis, kuriame aiškinamas įprastas tautiečių žargonas („babajus“, „čikininė“, „karbutseilai“, „sitingas“).

Z. Čepaitės knyga, perskaitoma vienu ypu, tarsi koks detektyvas, bet vis dėlto laikyti ją literatūra tradicine šio žodžio prasme nėra paprasta. Šiuose tekstuose nėra jokio signalo, kad autorė tokių pretenzijų turėtų, kad jai rūpėtų raiškos dalykai: tiesiog protinga moteris raštingai pasakoja savo ir kitų emigrantines istorijas, kurias dėl įvairių priežasčių norisi skaityti: jos nereikalauja suvokimo pastangų, tekstas suteikia aktualios informacijos, patenkina žmogišką smalsumą. (Baliutytė, 2012, 102).

Knyga Lietuvoje buvo pristatyta Vilniaus knygų mugėje, populiariojoje spaudoje pasirodė daug interviu su autore, knyga sulaukė ne vienos recenzijos, buvo įtraukta į Lietuvos literatūros ir tautosakos instituto kasmet sudaromą kūrybiškiausių knygų dvyliktuką. Be gyvenimo svetur praktinių buitės realijų, autorė nusako ir britų bei lietuvių patirčių skirtumus, bendravimo ir santykių ypatumus, taip pat deromantizuoja tautiečių patriotizmą. Neatsitiktinai pirmajame knygos skyriuje autorė pasakoja kolegės sapną: „Moteris sapnavo su šeima nuvykusi pasisvečiuoti į tėviškę ir ten sužinojusi, kad valdžia nutarė uždaryti sienas ir nieko iš Lietuvos nebeišleisti“ (Čepaitė, 2011, 8).

Apibūdindama emigracijoje gyvenančiųjų pasaulį, jų ryšius su gimtine, Z. Čepaitė griaua iki šiol lietuvių literatūroje kurtą nostalgijos kamuojamo emigranto stereotipą, taip apibūdindama savo tautiečius: „nuo Lietuvos nė kiek neatitrūkę, glaudžiai susieti nuolatinių pigių skrydžių linijomis, nelegalių ar pusiau legalių vežėjų maršrutais ir pirmyn atgal cirkuliuojančiais nenutrūkstamais prekių srautais. Lietuvos mums čia kurti nereikia, mes tiesiog jos dalį iš šiaulių, panevėzių bei plungių perkėlėme į Londono pakraščius“ (Čepaitė, 2011, 41).

JAUNŪJŲ PROZA: NEPATRAUKLIOJI EMIGRACIJOS PUSĖ

Kiek kitokias egzilines patirtis pateikia jaunoji debiutuojanti rašytojų karta. Jų kūryboje kuriamas emigrantų gyvenimas nepatrauklus, jų personažai dažniausiai stengiasi išsiveržti iš lietuviškosios bendruomenės geto, pasislėpti po kosmopolito kauke, atsižadėti ne tik tradicijų, bet ir savo etninių šaknų. Aneta Anra romane „Katinas Temzėje“ (2008) vaizduojamas jaunos merginos siekis išvykti: „Aš siaubingai norėjau kur nors išvažiuoti, kad viskas pasikeistų.“ (Anra, 2008, 7). Veikėjai svarbu susigaudyti savyje, jos tapatybės branda ir ieškojimai vyksta daugiakultūriame Londone. Su pasidaryjimu jaunoji veikėja vertina savo tautiečius, uždariaujančius Londone. Ji siekia išreikšti save intelektualinėje sferoje, vėliau svajoja tapti turtingo britų aristokrato išlaikytine. Deja, nei jai, nei jos draugui lenkui nepavyksta įgyvendinti savo kūrybinių ambicijų. Taip savęs ir nesuradusi, ji grįžta namo.

Aleksandro Fominos romano „Mes vakar buvome saloje“ (2011) bohemiški veikėjai išvyksta užsidirbti į Londoną, autorė vaizduoja benamių gyvenimą skvotuose, kasdienines pastangas išgyventi svetimoje erdvėje. Tačiau bene geriausiai jaunosios kartos pasaulėjauta išreikšta Gabijos Grušaitės romane „Neišsipildymas“ (2010). Jūratė Čerškutė įvardija šią knygą kaip romaną, kurio trūko ir kuris vieną dieną turėjo būti parašytas. „Parašytas jauno žmogaus apie jaunus žmones, sutinkamus ir matomus kasdienybėje. Apie tuos, kuriuos apibrėždavo rinkodaros produktai, kurių tapatybė buvo masinio turėjimo, naudojimo ir sudėvėjimo padarinys“ (Čerškutė, 2011). Romano siužeto ašimi tampa Ugnės ir Rugilės meilės istorija. Viena iš knygos gijų – tautinės tapatybės refleksija, priešininimasis savo lietuviškumui. Tai autorė deklaruoja knygos anotacijoje: „Tiek mano, tiek Ugnės istorijos buvo tokios nenacionalinės, nelietuviškos, netikros.“ (Grušaitė, 2010). Romano veiksmas vyksta Londone, Paryžiuje, Barselonoje. G. Grušaitės personažai ne tik siekia išreikšti save, jaunatviškai maištauja, bet ir atsisako lietuviškosios tapatybės simbolių, siekia įtvirtinti kosmopolitinės tapatybės vaizdinį.

Susimąščiau: turbūt mus visus tris jungiantis ilgesys kilo iš tos tamsios lietingos žemės, kuri pagimdė tiek daug neapbrėpiamos pilkumos. Buvome svetimi visur, kur ėjome. Retai kalbėdavome apie Lietuvą, nepirkdavome lietuviškos duonos, nesiilgėdavome mamos kotletukų. Nešiojomės savo kilmę kaip paslaptį, mums tai nebuvo nacionalinė tapatybė ar geografija, greičiau liūdesio ženklas ant kaktos lyg nematomas totemas. Kartais atrodė, kad priklausome slaptai masonų ložei, kurios kiekvienas narys turi įtaisyta savinaikos mechanizmą. (Grušaitė, 2010, 29).

Tačiau nuolat mėginamos slėpti lietuviybės nė vienam iš personažų atsakyti nepavyksta, nes nerandama dvasinio pakaitalo: „Buvome svetimšaliai ir namie, ir pasaulyje“ (Grušaitė, 2010, 111).

VIETOJE IŠVADŲ

Tautinės tapatybės klausimas egzilyje gyvenančiam kūrėjui yra aktualus bet kuriuo metu, kai reikia įvardyti savąjį santykį su tradicija ir vakarietiškoji kultūra. Sandūra su svetimomis patirtimis, globalizacijos ir gyvenamojo meto iššūkiams lietuvių literatūroje įgauna gana raiškias formas. Daugelyje literatūros tekstų jos virsta visiems suprantamais stereotipais, supaprastintos universalios kalbos modeliais (Baricco, 2005, 35).

Atsivėrus geležinei uždangai, po 1990 metų daugelis lietuvių migruoja, ilgiau ar trumpiau gyvena svetur. Šios patirtys ryškios ir lietuvių prozoje. Per paskutiniuosius 10 metų yra parašyta itin daug prozos tekstų, kuriuose atsispindi egzilio patirtys. Tai – gana marga, įvairių žanrų ir įvairias temas apimanti literatūra, tačiau joje išsakytos bene svarbiausios lietuviui, gyvenančiam plačiajame pasaulyje, aktualios problemos: priešprieša tarp *aš* ir *kitas*, *sava* ir *svetima*, svajonių šalies, vedybų su kitataučiu, Lietuvoje paliktų vaikų temos.

Bėgimas nuo posovietinės tikrovės V. Papievio ir I. Pukelytės romanų personažus įkalina savos–svetimos erdvės labirintuose. A. Imbrasas ir D. Staponkutė, ilgesnį laiką gyvendami svetur, ieško istorinių savo tautos, giminės šaknų, aktualizuoja gimtosios kalbos svarbą.

Per pastaruosius penkerius metus itin populiarūs tapo dienoraščio, pažintinės kelionių literatūros žanrai. Dalį tokio pobūdžio tekstų yra parašę svetur gyvenantys ar gyvenę lietuvių žurnalistai, rašytojai (B. Jonuškaitė, A. Užkalnis, Z. Čepaitė). Tokiuose tekstuose, be praktinio pažintinio aspekto, svarbus tampa ir gyvenimo svetur patirčių apibendrinimas. Jie yra tarsi praktiniai gidai emigrantams ar besiruošiantiems emigruoti.

Paskutiniojo dešimtmečio svetur rašyta jauniausiųjų debiutuojančių lietuvių proza griaua iki šiol dominavusį lietuviškosios tapatybės modelį. Jų kūryboje vaizduojama ne pati patraukliausia emigracijos pusė. Jaunųjų autorių personažai dažnai klajoja po pasaulį, siekia įgyvendinti savo kūrybines, žmogiškąsias ambicijas. Jie sąmoningai atsiriboja nuo gimtinės nostalgijos, ją atmeta, ignoruoja, *matuojasi* pasaulio piliečio, kosmopolito tapatybę (A. Anros, G. Grušaitės, A. Fominos romanuose).

LITERATŪRA

- Anra A. (2008). *Katinas Temzėje*. Vilnius: Versus aureus.
- Baliutytė E. (2012). Rašytojai ateina, rašytojai išeina: kokia mūsų literatūros šiandiena? // *Metai*, Nr. 4.
- Baricco A. (2005). *Next*. Maža knygelė apie globalizaciją ir būsimą pasaulį. Vertė Ana Karpič. Vilnius: Alma littera.
- Čepaitė Z. (2011). *Emigrantės dienoraštis*. Vilnius: Alma littera.
- Čerškutė J. (2011). Perviršio kartos neišsipildymų kronika. <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2011-01-17-jurate-cerskute-pervirσιο-kartos-neissipildymu-kronika/56275> (žiūrėta 2013 06 20).
- Grušaitė G. (2010). *Neišsipildymas*. Vilnius: Baltos lankos.
- Imbrasas A. (2005). *Klajūnas*. Vilnius: Vaga.
- Jonuškaitė B. (2009). *Baltų užtrauktukų tango*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.
- Jurašienė A. M. (2008). *Egziliantės užrašai*. Vilnius: Kultūros barai.
- Matulevičiūtė A. (2010). Kūryba mesteli aukščiau fakto, simbolio, ženklų. <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2010-11-06-ausra-matuleviciute-kuryba-mesteli-auksčiau-fakto-zenklo-simbolio/52687> (žiūrėta 2013 10 15).
- Nation and Narration*. (1994) / Red. H. K. Bhabha. London, New York: Routledge.
- Papievis V. (2003). *Vienos vasaros emigrantai*. Vilnius: Baltos lankos.
- Papievis V. (2010). *Eiti*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.
- Pukelytė I. (2000). *Prancūziškas romanas*. Vilnius: Tyto alba.
- Samalavičius A. (2004). Svarstymai apie stereotipus ir europietiškumą // *Kultūros barai*, Nr. 11.
- „Sapnai dar lietuviški“. (2004). Valdą Papievių kalbina K. Platelis ir L. Jakimavičius // *Literatūra ir menas*, sausio 16.
- Satkauskytė, D. (2011). Egzilinė (ne)tapatybė naujausioje lietuvių emigrantų literatūroje // *Oikos*, Nr. 2 (12).
- Staponkutė D. (2007). *Lietumi prieš saulę*. Vilnius: Apostrofa.
- Tamošaitis R. (2009). Išėjusios laimės ieškoti // *Metai*, Nr. 12.

Dalia Kuizinienė

THE EXPERIENCES OF EXILE AND IDENTITY IN THE NEW LITHUANIAN PROSE

Summary

This article presents Lithuanian prose texts written abroad over about the past 10 years. It explains the latest tendencies of emigrant literature and the evolution of identity – ranging from nostalgic memoirs right up to attempts to deny one's Lithuanian heritage and replace it with some sort of transformed identity. The latest books of V. Papievis, A. M. Jurašienė, Z. Čepaitė and G. Grušaitė are examined at some length.

The writings chosen are diverse in their topics, genre and literary value. The authors belong to different generations and their place of residence differs (as does their time abroad: shorter or longer, with some having returned to Lithuania after a period abroad). However, they are united in their desire to express their sense of their national identity, the experience of exile and their relationship with Lithuanian life.